

מספר הקורס: 6030435-00

שם הקורס בעברית: ציויליזציה במשבר: עולם האסלאם במפגש עם המערב, אתגרי המודרנה, והתהוותה של המערכת האזורית בת זמננו

שם הקורס באנגלית:

Civilization in Crisis: The World of Islam and its Encounter with the West, the Challenges of Modernity and the Emergence of Today's Regional Order

שנה"ל: תשפ"ד

שם המרצה: ד"ר ערן לרמן

שם תוכנית הלימודים: התוכנית ללימודים הומניסטיים

סיווג הקורס: שיעור

משך והיקף הקורס: סמסטר ב', 2 ש"ס

נקודות זכות אקדמיות: 2 נ"ז

דרישות קדם: ללא דרישות קדם

מועד שעות הקבלה: ימי ה', 14:00-12:00

פרטי קשר של המרצה: 050-6205354; eranlerman57@gmail.com

תיאור הקורס

ביסוד הדיון – המשלב תובנות תרבותיות ודתיות, עם האתגר הגלום בסדר המדיני ומאבקי כוח אסטרטגיים – תעמוד ההבנה שהסביבה בה אנו חיים עוצבה וממשיכה להתעצב בנסיבות של משבר עמוק בעולם האסלאם, ומפגש טעון ומורכב בינו לבין עוצמת המערב והשפעת המודרנה. נקודת המוצא תהיה ההכרה בכך שהאסלאם ככוח היסטורי, היה מראשיתו לא רק דת אלא גם מסגרת מדינית – הגלומה במוסד ומושג ה-"ח'לאפה" (חליפות), ובתפיסה של השלמת המהלך ההיסטורי של האנושות על ידי הליכה בדרכו של "אחרון הנביאים". מתוך כך נתוודע גם לתפקידו של המאבק על השלטון במאה ה-1 להיג'רה (ה-7 במניין הנוצרי) בהתהוות הקרע בין הסונה לשיעה. בה בעת, נעמוד על גילגוליו הראשונים של המאבק עם "המערב" – אירופה הנוצרית – החל בבלימת האסלאם על אדמת צרפת, עבור במסעות הצלב, ועד לרקונקיסטה בספרד והשלכותיה.

עלייתה של האימפריה העת'מאנית עיצבה מחדש את מאפייניו של מאבק זה, וטבעה את חותמה בעולם המודרני (בין היתר, מילאה תפקיד בכינון הדיפלומטיה המוכרת לנו כיום – וגם בדחף לגילוי אמריקה!). שקיעתה ההדרגתית של האימפריה, כולל עצמאות יוון, והתמורות הדרמטיות במאזן הכוחות העולמי (מושג שנחתור להבינו) הובילו לביתורו של המרחב האסלאמי לנחלאות קולוניאליות. לכך נילוּו גם ניסיונות, מצד הוגים מסלמיים בולטים, לסגל את הזהות התרבותית והדתית לעקרונות המודרנה. - תופעת ה-"תנויר" (נאורות), שניתן למצוא הקבלות בינה לבין "ההשכלה" בעולם היהודי.

מהלך פוליטי ורעיוני מרתק – ששורשיו בהוויה האירופית שלאחר המהפכה הצרפתית, אבל "ענפיו" מצאו את דרכם לרחבי העולם – מוביל מן ה-"תנויר" וההשכלה אל התבססותו של הרעיון הלאומי, (ובמקרה היהודי – התעוררות הציונות). נראה כיצד הדיה של ההתקוממות בהודו ב-1857 התגלגלו אל שאר חלקיו של עולם האסלאם וכיצד הפכה שנת 1882 לנקודת ציון היסטורית.

העולם של ראשית המאה העשרים נראה היה מאורגן בהגמוניה אירופית מובהקת, צבאית, מדינית ורעיונית: אלא שמאורע מכונן – "המלחמה הגדולה" – הביא אמנם לחורבנה המוחלט של האימפריה העת'מאנית, והתהוות המפה המוכרת לנו כיום (והמנדט על ארץ ישראל, המאמץ את הפרויקט הציוני) אך גם לעירעור יסודותיה של תרבות המערב וביטחונה של אירופה לגבי עתידה. זהו הרקע למאבקים לאומיים בולטים: המהפכה המצרית של 1919, ההתעוררות הלאומית בעיראק, והמהלך של אתאטורק – אחרניהנצחון על יוון - להפיכת ארצו לרפובליקה לאומית חילונית. בהקשר זה יש לראות גם את ראשית המאבק הלאומי הפלסטיני כנגד הציונות, כפי שזיהה אותו ז'בוטינסקי כבר בשנת 1923.

לכאורה, התוואי הרעיוני הלאומי (בזיקה לתרבות המערב, ולדפוסים פוליטיים פרלמנטריים שנלמדו ממנה) חגג את נצחונו: אך כבר בסוף שנות העשרים של המאה הקודמת הסתמן בכמה מוקדים מענה רעיוני רב-עוצמה, שנשען הן על שלילה דתית-אסלאמית של תופעות החילון – והן על רישום העמוק של הכוחות הטוטליטאריים - הקומוניזם, הפאשיזם והנאציזם, שהציבו אתגר אלים לסדר הקיים. הוגי דעות כמו חסן אל-בנא במצרים (וממשיך דרכו, סייד קוטב) ואבו אל-אעלא אל-מוודדי בהודו (ואח"כ בפקיסטאן) הציעו תפיסת עולם המגדירה מחדש את האסלאם עצמו ככוח מהפכני.

יחד עם זאת, בדור הראשון שלאחר מלחמת העולם השנייה לא האסלאמיזם הטוטליטארי הוא שעלה לגדולה אלא משטרים לאומניים-חילוניים, שבזיקה להתעצמות כוחה של ברית המועצות הציבו חזון של "שיחורור" – הן מן הקולוניאליזם, הן מכבלי העבר, והן מן הנוכחות הציונית – שבמידה רבה נכרך, באזורנו, בדמותו הכריזמטית של נשיא מצרים דאז, גמאל עבד אל-נאצר.

לתבוסת הצבאות הערביים ב-1967 היה תפקיד לא מבוטל בניתוח המיתוס: ואת נקודת המפנה המובילה אל המציאות של זמננו נזהה במפגש בין שלושה מאורעות דרמטיים ב-1979: מהפכת ח'ומייני באיראן (פברואר); השלום בין ישראל למצרים (מרס); ופלישת ברה"מ לאפגאניסטאן (דצמבר). נראה כיצד ערכה של ברה"מ כמשענת אסטרטגית דערך, ארה"ב נכנסה למערכה ככוח הגמוני, ודגם ה-"מקאוומה" (התנגדות) תחת דגל האסלאם הטוטליטארי הפך להיות האתגר העיקרי לסדר הקיים.

האם נכון לאפיין מציאות זו במושגים של "התנגשות הציביליזציות" – כלשון ספרו של סמואל הנטינגטון משנת 1993? או שמא מדובר במאבקי אינטרסים על כוח ועל נפט? ואולי בסוג אחר של מאבק רעיוני, "התנגשות בתוך האסלאם", כפי שניסח זאת עמנואל סיוון? לקראת הסיכום (הזמני, בהכרח...) של המהלך ההיסטורי עד כה, ננסה לבחון שאלה זו לאור השלכותיהן (הטראגיות) של ההתערבויות האמריקניות באפגאניסטאן ובעיראק לאחר 9/11 – ניסיון לכפות בכוח הזרוע את תבניות היסוד המערביות – כמו גם לאור תוצאותיה העגומות עוד יותר של הטלטלה שכונתה בשעתו "האביב הערבי". בנימה אופטימית יותר, נעמוד גם על האלטרנטיבה הגלומה ב-"הסכמי אברהם", כמו גם בהתגבשותה האפשרית של זהות אזורית ים תיכונית - דרך אחרת לחשוב על מקומנו בעולם.

מטרות הקורס

מטרת הקורס היא כפולה. הוא סוקר – בראיה היסטורית – הדרך שבה ציויליזציה עתיקת יומין, מעוגנת בזהות דתית עשירה וגאה בדרכה ובמורשתה, מצאה את עצמה ניצבת בפני אתגרים חסרי תקדים, צבאיים, מדיניים, כלכליים ורעיוניים – ובתוך כך נקרעה במאבקי כוח פנימיים עקובים מדם. בתוך כך יכירו הסטודנטים את הרבדים האסטרטגיים, כמו גם הרעיוניים, שעיצבו את המערכת האזורית (ולכן גם את הסביבה האסטרטגית שבה מדינת ישראל נולדה, חיה ופועלת), ואת מקורותיה של המפה המדינית והפוליטית של האזור (בהגדרה מרחיבה, הכוללת הן את "המזרח התיכון" במשמעותו המקובלת, והן את האגן המזרחי של הים התיכון), את מקורות השקפת העולם של האסלאם כדת ותרבות, ואת מבחנה של זו במפגש המורכב עם המערב.

בתוך כך, הוא גם נועד להיות מפגש ראשוני עם מגוון מחוזות דעת – לא רק היסטוריה וגאוגרפיה, אלא גם מושגי יסוד של הסדר המדיני העולמי והתמורות במאזן הכוחות הגלובלי בעידן המודרני והפוסט-מודרני; מתחים רעיוניים ודתיים והשפעות מערביות בעולם האסלאם; עוצמה צבאית מול "כוח רך"; מלחמות אזרחים והתערבות חיצונית; ומטבע הדברים, גם היבטים של הסכסוך הישראלי-ערבי. בתוך כך יציע הקורס תובנות באשר למהותן של הכרעות אסטרטגיות במאבקים היסטוריים, ועל היבטי המצב האנושי בעידן של משבר תודעתי עמוק.

חובות הקורס והרכב הציון

הגשת תרגיל קצר (שני עמודים) בנושא "העבר עוד איתנו" - כיצד אירוע אקטואלי מכותרות התקשורת מקבל משמעות לאור חומרי הקורס: 25%
עבודת גמר (עד ארבעה עמודים) – "נקודת מפגש (ועימות)" - תיאור של אירוע ספציפי שבו נוצר עימות בין גורם בעולם האסלאמי (מדינה, מנהיג, תנועה פוליטית ו/או דתית) לבין "המערב" (מעצמה קולוניאלית, ארה"ב, או ערכים המזוהים עם המערב): 75%

ציון עובר בקורס: 60

יש לקרוא את קריאת החובה לקראת כל שיעור.

פירוט השיעורים

שיעור מס' 1: שורשי האסלאם וענפיו

דת התגלות, הלכה (שריעה), תרבות (ציויליזציה) ורעיון פוליטי מארגן – שבמרכזו ההליכה בדרכו של הנביא מחמד, "ח'אתם אל-אנבייה", אחרון הנביאים, והצבת בשורתו במרכז המהלך ההיסטורי; האסלאם כאימפריה - הדרמה של ה-"פתוחאת" (כיבושים), התהוותה של מערכת שילטונית וכינון מוסד ה-"ח'לאפה (חליפות), שאלת הירושה ומקור השסע בין הסונה לשיעה; ומה השלכותיה של תפיסת יסוד זו על ראייתו העצמית של עולם האסלאם ככוח מנצח?

קריאת חובה:

ברנרד לואיס, המזרח התיכון: אלפיים שנות היסטוריה, מעליית הנצרות עד ימינו (תל אביב: עם עובד/ משרד הביטחון, 1997), עמ' 49-67, 117-135.

קריאת רשות:

(זמין ברשת) – רועי מרום, "גישות מחקריות בחקר ראשית האסלאם: ההג'רה בראי ההיסטוריוגרפיה המערבית", ג'מאעה כ"ג (2017) in.bgu.ac.il

שיעור מס' 2: חזיתות העימות עם "המערב" (=העולם הנוצרי) – גלגולים ראשונים

עולמות המוגדרים על ידי המאבק ביניהם - מושג הג'האד ויישומו וההבחנה בין "דאר אל-אסלאם" ו-"דאר אל-חרב"; השלכותיו של קרב פואטיה, האפשרות של דו-קיום מתוח, והתהוותו של הים התיכון המחולק; מסעות הצלב ורישומם ההיסטורי; הרקונקיסטה בספרד למול עליית העת'מאנים, והשלכותיו הכלל-עולמיות של העימות (מכינון הדגם של הדיפלומטיה המודרנית ועד לדחף לגילוי אמריקה).

קריאת חובה:

עמנואל סיון, "ג'יהאד: מיתוס והיסטוריה: החוק והמלחמה" באתר מט"ח,

<https://lib.cet.ac.il/Pages/item.asp?item=21202>

קריאת רשות:

יצחק רייטר, מלחמה, שלום ויחסים בינלאומיים באסלאם בן זמננו: פתוות בנושא שלום עם ישראל (ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל, מחקר מס' 117, 2008), עמ' 14-28. (זמין בגרסה מקוונת)

שיעור מס' 3: מעוצמה לשקיעה – איך הפכה החזקה במדינות העולם ל-"איש החולה על הבוספורוס":

הסיבות לבלימת התקדמותה של האימפריה העת'מאנית באירופה (מצור וינה וכשלונו ותחילת הנסיגה בבלקנים) מול מסלול ההתעצמות של מעצמות המערב העולות; סיבות גיאו-פוליטיות וכלכליות והשלכות מדיניות ורעיוניות של השקיעה; האירוע המכונן של עצמאות יוון (עוד נפגוש את יוון בהמשך...) וראשית כיבושי המערב במרחב המסלמי.

צפיית חובה:

Youtube, The History of the Ottoman Empire (All parts) -1299-1922

קריאת רשות:

לואיס, שם, עמ' 90-113.

שיעור מס' 4: עידן ההגמוניה המערבית וגורלה של מצרים

סיפורה של מצרים בימי הח'דיב אסמאעיל - ה-"אירופאיזציה" של קהיר, ומחירה - כהמחשת המהלכים העיקריים שהעמיקו את האחיזה המערבית במרחב: כיצד הפכה פרובינציה עת'מאנית מתדרדרת למוקד בעל חשיבות אסטרטגית, איך ניסתה לאמץ תבניות מדיניות מערביות (למחצה) ומה הוביל

לכיבוש הבריטי ב-1882 (צילו של הראג' ההודי נופל על הים התיכון) ולמירוץ ההשתלטות על חלקי העולם המסלמי באפריקה; הרפורמות של קרומר ומקומן בתבנית ההגמונית הבריטית.

קריאת חובה:

עמיהוד ישראלי, המזרח התיכון (האוניברסיטה הפתוחה, <https://www.openu.ac.il>, pdf162899), עמ' 90-123.

קריאת רשות:

P. J. Vatikiotis, The Modern History of Egypt (London: Weidenfeld and Nicholson, 1969), pp. 74-89, 126-161

שיעור מס' 5: הנסיון לסגל את האסלאם לעידן המודרני (ולהגמוניה המערבית?) – ה-"תנור" ומחולליו: הווי הפולחן העממי הצופי ברחבי עולם האסלאם - מול הניסיונות לרפורמה ולרציונליזציה של האמונה הדתית: סיר סיייד אחמד ח'אן בהודו; תפקידו ההיסטורי של ג'מאל אל-דין "אל-אפע'אני" (שלא היה אפגני...); דמותו ומשנתו של מחמד עבדה, כהוגה הדעות העיקרי של עידן התנור, והשלכותיה של עמדתו הפוליטית כלפי השילטון הבריטי - מול זו של רשיד רצ'א והדור הבא של המודרניסטים.

קריאת חובה:

זהייה קונדוס, "הקשר האמיץ שלא ינותק": אל-אפגאני ועבדה אודות האסלאם המודרניסטי כביקורת המודרניות (תקציר תיזה, אוניברסיטת תל אביב, 2017 – זמין ברשת, humanities.m.tau.ac.il)

קריאת רשות:

לואיס, שם, 242-265

שיעור מס' 6: פרדוקס הלאומיות – ברוח המערב, נגד המערב

חדירת ההגות הלאומית לעולם האסלאם (וליהדות...) זיקתה להשפעת המודרנה - ולתבניות האירופיות של משטר חוקתי, לצד תפקידה כרעיון מגייס כנגד השילטון הזר והסדר הקולוניאליסטי; השפעת תחייתן של אומות אירופיות שחזרו לבמה המדינית, מיוון והלאה; משמעות עלייתם לשילטון של "התורכים הצעירים" ושל תבוסות האימפריה בים התיכון ובבלקנים - מציאות דו-לאומית, והתעוררות גילויים של זהות לאומית ערבית.

קריאת חובה:

לואיס, שם, 266-279

צפיית רשות:

פרופ' אשר ססר, התהוות המזה"ת של ימינו: פרק שלישי – צמיחת הרעיון הלאומי, וובקאסט 19 נובמבר 2019

https://video.tau.ac.il/events/index.php?option=com_k2&view=item&id=9912:nationalism-emergence&itemid=556

שיעור מס' 7: הקטסטרופה המכוננת - "המלחמה הגדולה" והשפעותיה

"האורות כבים" באירופה: מסלול ההדרדרות מ-"מאזן הכוחות" אל התהום - ותוצאותיו בשדות הקרב: לצד המחיר בנפש (וברכוש) - צלקת תודעתית עמוקה: שפנגלר - "שקיעת המערב"; ותחילת עלייתן למעמד מרכזי של שתי מעצמות-העל של העתיד, ארה"ב וברה"מ. בתוך כך, ההימור העת'מאני על הצד המובס הסתיים בריסוק האימפריה (והבטחות לערבים, ליהודים - ולצרפת...). - כיצד השפיע כל זה על האקלים הרעיוני בעולם האסלאם? ועל הדינמיקה ארוכת הטווח של המפגש והעימות בינו לבין המעצמות ההגמוניות של אירופה?

קריאת חובה:

לואיס, שם, 299-280

קריאת רשות:

שלמה אבינרי, "המלחמה שקבעה את פני המאה ה-20", הארץ 28 יוני 2014

https://www.haaretz.co.il/opinions/2014-06-28/ty-article-opinion/0000017f-e64a-df5f-a17f-ffde55eb0000?utm_source=app_Share&utm_medium=Android_native7utm_campaign=Share

שיעור מס' 8: מנהיגות לאומית חילונית במבחן מהפכני

התפוררות האימפריה העת'מאנית הותירה לכאורה הגמוניה מערבית מוחלטת: להוציא חריגים בודדים (וגם הם חלקיים ונתונים לשליטה עקיפה) כל עמי עולם האסלאם היו כפופים למרותן הישירה של מעצמות אירופיות ליברליות (או למרות המשטר החדש במוסקבה) - ובאזרנו, בעיקר בריטניה וצרפת. למול מציאות זו, כוחות מהפכניים לאומיים הובילו מאבקים נגד המרות האירופית - מתוך השקפה אירופית: סעד זע'לול ומהפכת 1919 של ה-"ופד" במצרים; לאומיות עיראקית, סורית וגם פלסטינית בהתהוות; המקרה הרדיקלי של נצחון אתאתורכ על היוונים, ובעקבותיו המהלך האגרסיבי לביטול הח'לאפה וכינון רפובליקה חילונית תורכית - לאומית; ותפקיד החינוך המדינתי בגיבוש הזהות.

קריאת חובה:

טל שובל (עורך), נוער, חינוך ופוליטיקה במזרח התיכון: מקראה (רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 2013) עמ' 67-128 (מתוך בית בקהיר של נגיב מחפוז, ומאמרה של ריבה סימון).

קריאת רשות:

עמנואל קופלביץ (עורך), טהא חוסין והתחדשותה של מצרים: מבחר מכתביו (ירושלים: מוסד ביאליק, 2001) עמ' 231-240 (מתוך "מסתקבל אל, ת'קאפה פי מצר").

Yoram Kahati, "The Role of Education in the Development of Arab Nationalism in the Fertile crescent in the 1920s", in Moshe Gammer 9ed.), Political Thought and Political History: Studies in Memory of Elie Kedourie (London: Frank Cass, 2003) pp. 24-40.

שיעור מס' 9: המענה האסלאמיסטי – מקורותיו ומאפייניו

הגורמים המחוללים של התעוררות האסלאם הפוליטי הטוטליטארי – השנאה להגמוניה המערבית-ליברלית וזיהוי נקודות התורפה שלה; שלילת התבנית הפוליטית הפרלמנטרית על חולשותיה; ההלם של ביטול הח'לאפה והחיפוש אחר הגדרה חדשה של תורת המדינה האסלאמית; והכוחות הטוטליטאריים העולים באירופה כמקור השראה. מה מציעים חסן אל-בנא', אבו אל-אעלא אל-מוודודי, סיד קוטב וממשיכי דרכם כאלטרנטיבה רעיונית ופוליטית לסדר הקיים? מה מקור כוחם, ומדוע בכל זאת נדחקו לשוליים בעידן שלאחר מלחמת העולם השנייה?

קריאת חובה:

אלכס גרינברג (עורך), הפונדמנטליזם האסלאמי: המקורות האידיאולוגיים (ירושלים: מינרוה, 2018) עמ' 1-21 (חסן אל-בנא') 46-70 (סיד קוטב).

קריאת רשות:

Eran Lerman, "'Mawdudi's Concept of Islam'", Middle Eastern Studies 17:4, October 1981, pp. 492-509

שיעור מס' 10: חלום השחרור המהפכני - ושיברו

גמאל עבד אל-נאצר (ומקביליו בבעת' ובתנועות רדיקליות נוספות) כמגלמי אידיאולוגיה מובהקת של מאבק מהפכני חילוני-לאומי – כנגד ההגמוניה המערבית (בריטית, צרפתית), וכנגד קיומה של ישראל; השלכותיהם של משבר סואץ, 1956, ושל נצחון ה-FLN באלג'יריה; התגבשות הזיקה בין "כוחות השיחרור" בעולם הערבי לבין "כוחות הקידמה" (ככיניו למחנה הסובייטי) ותפיסת ההיסטוריה הכרוכה בכך; נקודת השבר של 1967 והשלכות העומק שלה במישור הרעיוני – עד כמה ניתן לראות בה נקודת מפנה מכוננת בתולדות האזור?

קריאת חובה:

נסים רג'ואן, "הנאצריזם במדרון: הערכת-בינים של אידיאולוגיה ערבית ראדיקאלית", מולד כרך ה' חוברת 25-26, תשרי תשל"ג (אוגוסט-ספטמבר 1972), עמ' 32-40,

<https://library.osu.edu/projects/hebrew-lexicon/99995-files/99995105/99995105-235-236/99995105-235-236.pdf>

קריאת רשות:

Fouad Ajami, The Arab Predicament: Arab Political Thought and Practice Since 1967 (Cambridge University press, 1981), pp. 23-75

שיעור מס' 11: עוד שנת מפנה - תמורות טקטוניות ב-1979 והשלכותיהן: איראן וארה"ב, מצרים

וישראל, ברה"מ ואפגניסטאן

סיבותיה ונסיבותיה של המהפכה האסלאמית באיראן – במה היא דומה ובמה היא שונה מתנועות האסלאמיזם הטוטליטארי במרחב הסוני? כיצד השפיעה מלחמת איראן-עיראק? מה הוביל, במקביל, לשלום בין ישראל למצרים, ומה היו השפעותיו הרעיוניות – כולל התלקחות המאבק האסלאמיסטי במצרים? וכיצד השפיעה הפלישה הסובייטית לאפגניסטאן על המערכת האזורית?

קריאת חובה:

דניאל שנקמן, "המהפכה האיראנית: הגורמים לפרוץ מהפכות", אימגו מגזין, 21 יולי 2010,

<https://www.e-mago.co.il/Editor/history-3419.htm>

צפיית חובה:

יוטיוב – Soviet Invasion of Afghanistan – Operation Storm -333

קריאת רשות:

אורלי רחימיאן, "המהפכה האיראנית בראי הסימאות", היה היה, במה לסטודנטים להיסטוריה, גליון 1 (תשס"ב), עמ' 71-99 (זמין במקוון, hayohaya.huji.ac.il)

שיעור מס' 12: האמנם "התנגשות הציויליזציות"?

העולם בעידן החד-קוטבי - ועליית האתגר האסלאמיסטי, 9/11 וה-GWOT – האומנם "מלחמת העולם הרביעית"? נקודות מבט – מרקסיסטית (נפט) ראליסטית (כוח) וקונסטרוקציוניסטית (אידיאות). התיזה של האנטינגטון, מקורותיה והסיבות להשפעתה – ועד כמה ניתן להציב מולה פרשנות היסטורית אחרת?

האזנת חובה:

פודקסט – "9.11", מתקפת הטרור הגדולה בהיסטוריה: מה אנחנו יודעים על האירוע והשלכותיו מקץ 20 שנים?", המכון למחקרי ביטחון לאומי, 9 ספטמבר 2011 (זמין ברשת)

קריאת רשות:

ערן לרמן, "מי "אנחנו" ומי "הם": עיונים בתיזה של הנטינגטון", מערכות 397 (אוקטובר 2004). ברוס מדי-ויצמן, "הזהות הקיבוצית במרוקו נוכח האסלאם הפוליטי והגלובליזציה", וגדעון גרא, "אלג'יריה – מהתערעות המדינה להשתקמותה", בתוך תמר יגנס (עורכת), לכידות המדינה הערבית במבחן (אוניברסיטת תל אביב: מרכז דיון, 2006) עמ' 75-97.

שיעור מס' 13: מ-"אביב" לטרגדיה: חורבן, דיכוי, הקצנה – ואפשרויות אחרות?

הדרך לכיכר תחריר – וממנה: מה חולל את טלטלת "האביב הערבי" ומה היו עוגניה הרעיוניים; מדוע הובילה בחלק מן המיקרים להתפוררות המדינה (סוריה, לוב, תימן) או באחרים - לדיכוי נגדי אפקטיבי, ועד כמה הזינה תופעות של הקצנה בנוסח דאע"ש? מה תפקידה של המגמה האסלאמיסטית בתורכה במהלך ההיסטורי, והאם ניתן לשרטט כיוונים אסטרטגיים וזהותיים-רעיוניים אחרים לעתיד הזר (ולמדיניות ישראל)?

קריאת חובה:

יעקב עמידרור, כאוס בשל סערה מושלמת (רמת גן: מרכז בגין-סאדאת, מזכר מס, 8, יוני 2015);
גראהם ווד, מה באמת רוצה דאע"ש? (ירושלים, המרכז האקדמי שלם, דצמבר 2018).

קריאת רשות:

The Jerusalem Strategic Tribune, issue 8 (Summer 2023), pp. 32-45

ערן לרמן, "ומלפנים: הים התיכון", השילוח 1 (תשרי תשע"ז/אוקטובר 2016), עמ' 75-93.
